
Popp József,

a Debreceni Egyetem egyetemi
tanára

E-mail: popp.jozsef@econ.unideb.hu

Publikáljunk vagy habilitáljunk?*

A habilitáció az egyetemi karrier építését szolgálja. A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény szerint a „dr. habil.” cím minden egyetemen feltétele az egyetemi tanári kinevezésnek, a szigorúbb követelményeket előíró felsőoktatási intézményeknél pedig már az egyetemi docensi kinevezésnek is. A habilitáció, a habilitációs oklevél az egyetem által adományozható legmagasabb képesítés. A habilitált doktort (elvileg) kimagasló szakmai teljesítmény és vezető oktatói alkalmasság jellemzi. A PhD-fokozat és a habilitált doktor cím esetében az egyén kezdeményezi a fokozatszerzési/habilitációs eljárás megindítását, a fokozat/cím megszerzésére nem vonatkozik létszámkorlát. A habilitált doktori cím oktatási és kutatási kritériumainak megfogalmazása, a habilitáció értékelése, a cím odaítélése egyetemi hatáskör. A doktori iskolákról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációról szóló 387/2012. (XII. 19.) Korm. rendelet azonban előírja, hogy az értékelési eljárásba olyan külső szakembereket is be kell vonni, akiknek nincs foglalkoztatási jogviszonyuk az adott felsőoktatási intézménynél. Az egyetemek kinevezési és előléptetési követelményrendszere eltérő, vagyis országosan nem beszélhetünk homogén rendszerről. Ezért is játszik szerepet a cím megítélésében, hogy az oktató/kutató melyik egyetemen nyerte azt el, illetve hol nevezték ki docenssé (*Bazsa* [2017]).

Publikációs elvárások

Az intézményi érdekeket az egyetem és a szervezeti egységek vezetői mérlegelik és érvényesítik az oktatói utánpótlás-nevelésben. Kérdés azonban, hogy e vezetők

* Jelen írás szerzője *Dobos Imre, Michalkó Gábor* és *Nováky Erzsébet* a „Habitus-metria: a hazai gazdaságtudományi habilitációs eljárások áttekintése nemzetközi összehasonlításban” című tanulmányához (*Dobos–Michalkó–Nováky* [2019]) fűz észrevételeket.

milyen szempontokat vesznek figyelembe az egyetemi habilitációs követelményrendszer kidolgozásakor annak érdekében, hogy a professzori kar az egyetem, illetve az egyetemi karok minőségének fontos tényezője legyen, és hatékonyan segítse az adott intézmény nemzetközi elismertségét, teljesítményét az oktatásban, kutatásban, fejlesztésben és innovációban, illetve hogy e követelmények közül az egyetemi tanári poszt után áhító oktatók melyeket és miként teljesítenek. A potenciális professzorok egyéni érdekei az egyéni pályakép, a tudományos és a kutatói karrier keretében jutnak érvényre, habár az intézményi érdek gyakran nem meritokratikus (saját érdem szerinti előléptetési) elvek alapján érvényesül (Bazsa [2014]). A Dobos Imre, Michalkó Gábor és Nováky Erzsébet által vizsgált egyetemek egyik része csak a publikációs és a hivatkozási teljesítmények felsorolását kéri a jelöltektől, másik részük tudományos teljesítménynek tekinti az utánpótlás-nevelést, illetve a projekt-munkát is. A habilitációs követelmények a folyóiratcikkekre helyezik a fő hangsúlyt, ugyanakkor sokkal kisebb szerepet kap a jelölt tudományos közleményeire adott hivatkozások száma és minősége, pedig ezek fontosabb tudományometriai paraméterek, mint maga a közlemény. A tudományos közlemények ugyanis nem a szerzők saját „szórákozását” szolgálják, hanem más kutatók, oktatók számára nyújtanak hasznos információkat, tanulságot és segítséget. Egyes egyetemek az MTA doktora cím megszerzéséhez szükséges követelmények legalább 50 százalékát írják elő a habilitációs eljárás megindításához.

Tudományometriai követelmények tekintetében óriási különbségek vannak a vizsgált egyetemek habilitációs szabályzataiban. Néhány egyetem szigorú, az MTA doktora cím eléréséhez szükséges követelményeket vesz figyelembe a habilitációnál is; ezekben az intézményekben ezért csak kevés habilitáció született a vizsgált időszakban. A Soproni Egyetemen 2008 és 2017 között habilitáltak nagy száma (48 fő) viszont akár a doktori iskola törzstagjai, akár a PhD-fokozatszerzések, akár a gazdaságtudományi hallgatók számához képest is irreálisan magasnak tűnik, még akkor is, ha nagy szükség van a professzori utánpótlásra. Szoros kapcsolat van a habilitációk száma és a habilitációs követelmények között, amit a Soproni és a Debreceni Egyetem habilitációs gyakorlatának a hasonlósága is alátámaszt. Az egyes intézmények habilitációs követelményeit (és azok nagy szórását) ismerve, Magyarországon az oktatók pontosan tudják, hogy melyik egyetemeken érdemes habilitálni, azaz hol ütközik a habilitációs eljárás a legkisebb akadályba, hol kell kevésbé szigorú követelményeknek megfelelniük.

Felvetett kérdések és válaszok

A szerzők azon megállapításával, miszerint professzorok nélkül nem létezik egyetem, és a professzorrá válás legfontosabb állomása a habilitáció, én is egyetérték.

A vitaindító cikk a hazai habilitáció vonatkozásában számos kérdést felvet. A habilitáció megszüntetése véleményem szerint jelenleg nem aktuális, ráadásul egyes oktatók „szeretik” a nevük mellé írni a dr. habil. címet.

Míg Európában a habilitálni kívánó oktatóknak, kutatóknak magas színvonalú nemzetközi publikációkat kell közzétenniük, a mai (és a korábbi) hazai habilitációs rendszer – mint azt már említettem – óriási különbségeket tesz lehetővé az egyetemek között. Ezért úgy vélem, indokolt lenne (és mindig is indokolt volt) a követelmények egységesítése. A szerzők felteszik azt a kérdést is, hogy kell-e közelíteni a habilitációs elvárásokat az MTA doktora cím eléréséhez előírt követelményekhez, továbbá lehetőségként felvetik, hogy a gazdaságtudományi területen csak az MTA doktora címmel rendelkező oktatók, kutatók válhassanak egyetemi tanárrá, annál is inkább, mert néhány egyetemen (egyes karokon) már ez a gyakorlat. Ez meglátásom szerint valóban azzal a veszéllyel járna, hogy nem lesz elegendő egyetemi tanár Magyarországon. De mi a fontosabb szempont: az egyetemi tanárok száma vagy „minősége”?

A gazdaságtudományi képzést folytató egyetemek közötti oktatói átjárást ma nem befolyásolja sem az egységes habilitációs követelmények hiánya, sem a professzori pályázatok elbírálásában tapasztalt szakmai/színvonalbeli különbség, ugyanis adminisztratív vezetőnek a szokásjog szerint általában helyi oktatókat választanak meg a vidéki egyetemeken. A tudományos és az oktatói teljesítmény a vezetők kinevezésében még annyira sem számít, mint a habilitációs eljárásokban és a professzori pályázatok elbírásánál. Az eddigi gyakorlat alapján szerintem a habilitáció az egyetemi docensi kinevezés feltétele kell, hogy legyen. Ez ugyanis még az egységes habilitációs követelmények hiánya ellenére is közelebb áll a meritokratikus elvekhez, mint egy vezetői érdek alapján született döntés; ugyanakkor nem jelenti azt, hogy az egységes követelmények és bírálati szempontok kialakítása nem élvez prioritást.

Egyetértek azzal a megállapítással is, hogy a habilitációs eljárás publikációs követelményeinek az általános megfogalmazása egyrészt (kiszámítható karrierpálya hiányában) bizonytalanságban tartja a potenciális professzori generációt, másrészt lehetőséget biztosít az egyéni vezetői „érdekek” érvényesítésére. A követelményrendszer pontos megfogalmazását és az esetleges egységesítést gyakran az egyetemi és a kari vezetők szubjektív érdekei hátráltatják. A professzori pályázatok kiírásánál is tapasztalható hasonló folyamat. Én is osztom a szerzőknek azt az észrevételét, hogy miközben a gazdaságtudományok területén számos elismert magyar professzort ismerünk, addig a magyar egyetemek gazdaság-, gazdálkodás- vagy közgazdaságtudományi karai nem szerepelnek a magas presztízsű nemzetközi intézményi listák élén. Ennek oka, hogy a professzori kar tudományos teljesítménye szintén óriási eltéréseket mutat annak függvényében, hogy MTA doktori címmel vagy PhD- (CSc-) fokozattal rendelkező professzorokról van-e szó. Nem véletlen tehát, hogy az érintett karok professzori állományának csupán szűk része tartozik a nemzetközi szinten is elismert szakértők körébe.

A tudományos teljesítményben fontos értékmérő az MTA doktora (DSc-) cím (korábban tudomány doktora fokozat), mivel azt egységes értékrend és eljárás alapján lehet elnyerni az MTA-n. Bár nincs közvetlen kapcsolat a professzori kinevezés és a DSc-cím között (tehát a megszerzett DSc-cím nem jogosít fel professzori címre), igényes intézményekben az utóbbi az egyetemi tanári előléptetés feltétele, és a MAB (Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság) az egyetemi tanári pályázatok bírálójánál azt a tudományos kritériumok teljesítéseként tekinti. Számos egyetemi tanár azonban csak évekkel a kinevezése után szerez DSc-címet, ami még mindig jobb, mintha nem is szerezne. Egyetértek a szerzőkkel abban, hogy a professzori kar az egyetemi oktatás minőségének fontos fokmérője mind a szakmai teljesítmény, mind az oktatási-kutatási-szervezeti egységek vezetése szempontjából. A doktori iskolák akkreditációjának egyik feltétele, hogy meghatározott számú főállású egyetemi tanár törzstagjuk legyen. Ha az egyetemi tanári pályázatot az egyetemi tanács/szenátus támogatja, a rektor kinevezési felterjesztést tehet a miniszterhez, a miniszter pedig a köztársasági elnökhöz. Az egyetemi tanári pályázatok esetén (a hittudományok kivételével) az eljárás fontos eleme, hogy a MAB-tól véleményt kell kérni a pályázóról. A MAB-nak, illetve Felülvizsgálati Bizottságának a véleménye azonban a minisztert jogilag nem köti, ráadásul az érintett miniszter indoklás nélkül csak nemtámogató MAB-veleményt ír felül, támogató véleményt sohasem opponál. A pályázatok értékelési eljárásában ezért indokolt tárgyilagosan mérlegelni a pályázók tudományos és oktatási teljesítményét. Míg azonban az előbbi megítélésében segít a tudományos fokozat és a scientometria, az utóbbinak nincs statisztikailag összehasonlítható és értékelhető mérőszáma. Az egyetemi tanári pályázatok kiírásában és a szenátusi döntésekben gyakran nem szakmai szempontok érvényesülnek (Bazsa [2014], [2017]); így az egyetemi tanárok teljesítménye a habilitált oktatóknál is nagyobb szórást mutat, még adott egyetemi karon belül is.

A szerzőknek az a felvetése is támogatást érdemel, hogy az egyetemi tanári pályázat „előszobájának” tekinthető habilitáció nemzetközi gyakorlathoz igazodó tudománymetriai előírásai hozzájárul(ná)nak a felsőoktatási intézmények (egyetemek és karok) növekvő versenyképességéhez. A felsőoktatást és a kutatást nemzetközi mércével indokolt értékelní. A hazai elismerés is fontos szempont, de, különösen a globalizáció korában, az egyéni és a közös tudományos teljesítmény valódi értékmérője a nemzetközi ismertség és elismertség. A nemzetközi tudományos életben elsősorban a teljesítményt, az új eredményeket értékelik, s kevésbé mérvadó a hazai pályán elért tudományos vagy adminisztratív vezetői pozíció. El kell döntení, hogy a jövőben is szükség van-e olyan heterogén tudományos teljesítménnyel rendelkező professzori gárdára és ezzel együtt annyi egyetemre, illetve karra, mint napjainkban, vagy inkább az MTA doktori címhez kell kötní a professzori pályázatok benyújtását, és a kisebb, de „minőségibb” egyetemi tanári létszámhoz méretezní az egyetemek, karok számát. Most a létező egyetemekhez, karokhoz keresünk „hiányzó” egyetemi

tanárokat, fordítva pedig az egyetemi tanároknak keresünk ismert és elismert egyetemeket, karokat. Mindez a PhD-képzés színvonalának emelését és egységesítését is maga után vonná. A PhD-képzés, valamint a habilitáció alapját – véleményem szerint – a két legismertebb nemzetközi folyóirat-adatbázisba (a SCImago-ba és Web of Science-be) bekerült tudományos közlemények jelenthetik.

Az Oktatási Hivatal statisztikája szerint 2017-ben Magyarországon a teljes munkaidőben foglalkoztatott egyetemi tanárok száma 1 583 volt, ebből mintegy 55 százalék rendelkezett MTA doktora vagy levelező/rendes akadémikusi címmel (*Oktatási Hivatal* [2018a]). Például a Debreceni Egyetem egészét tekintve ez a mutató eléri a 83 százalékot, de egyes karain még a 20 százalékot sem. A nagy szórás oka a karok vezetőinek eltérő felfogása, de hozzájárul az elvárt követelmények, a kari bírálatok, valamint a szenátusi megítélés intézményenként változó mércéje is. Az egyetemi tanári bírálatok jelentős hányadát a CSc-/PhD-fokozattal rendelkező egyetemi tanárok végzik, akik gyakran egyetemi tanári címhez segítenek olyan szerényebb tudományos teljesítménnyel rendelkező pályázókat is, akik még nagyon „messze” vannak az MTA doktori követelmények teljesítésétől. A nemtámogató MAB-vélemény miniszteri felülírása pedig tovább növeli a „kamuprofesszorok” számát, arról nem is beszélve, hogy csak azok az oktatók nyújthatnak be egyetemi tanári pályázatot, akiket az illetékes kar támogat, és csak olyan pozíciókra, amelyekre az egyetem kiírja a pályázatot. A meritokratikus hozzáállás hiányában a pályázat kiírása gyakran a kari vezetői érdekérvényesítés (szubjektív döntés) függvényében történik. Az sem véletlen, hogy ennek a folyamatnak az elősegítése céljából egyre több egyetemen (és karon) felszámolják a promóciós bizottságokat. Ez a „burjánzó” folyamat tovább rontja az egyetemi tanárok tudományos színvonalát és megítélését. A professzori cím tehát nem jelent feltétlenül rangsort a tudományos teljesítményben az adott kar oktatói között, mert a pályázat kiírásának és elbírálásának alapja gyakran nem a tudományometriai teljesítmény, hanem egyéb szempontok. Ebből következik, hogy az egyetemi tanárok számának növekedése nem feltétlenül azt jelenti, hogy nő az érintett egyetem, kar nemzetközi hírneve vagy az MTA testületi tagjainak száma. Sokkal inkább az egyetemi tanári fizetés és a professzori rang válik elsődlegessé a tudományos teljesítménnyel szemben. Kivételt képeznek természetesen a legalább MTA doktora címmel rendelkező egyetemi tanárok.

A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény az egyetemi tanári kinevezés egyik feltételeként írta elő a habilitációt. Bár az ODHT (Országos Doktori és Habilitációs Tanács) kezdettől fogva tett javaslatokat a habilitáció egységes értelmezésére és gyakorlatára, napjainkban mégis nagyon heterogén követelményrendszerrel állunk szemben. A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény már nem írt elő habilitációs kötelezettséget, de meghagyta a habilitáció lehetőségét, még bizonytalanabbá téve annak funkcióját. A már említett 2011-es törvény pedig ismét az egyetemi tanári pályázat feltételeként kodifikálta a habilitációt. Nagy szolgálatot tenne az ODT (Or-

szágos Doktori Tanács) a magyar felsőoktatásnak, ha vállalná, hogy ilyen kaotikus előzmények után végre az egész felsőoktatásunkban egységes, jól koordinált funkciót alakítana ki a habilitáció számára. Ha nincs ilyen funkció, akkor a habilitációra sincs szükség (Bazsa [2014]).

Az előbb leírtakból kitűnik, hogy a felsőoktatási intézményekben a sikeres habilitációs eljárás megítélése óriási eltéréseket mutat. 2015-ben már készült egy javaslat az országosan egységes tudományági értékrendszer kialakítására (Mihály *et al.* [2015]). Eszerint a habilitáció szintjét célszerű az egyetemi docensi és az egyetemi tanári elvárások közé illeszteni. Ez a legtöbb felsőoktatási intézményben a habilitációs követelmények színvonalának emelését jelenti a hatályos doktori kormányrendelettel összhangban, ami a habilitációra az egyetemi tanári kinevezéshez közelítő elvárásokat fogalmaz meg. A tudományági szinten előírt habilitációs követelmények egységesítése megoldásra váró feladat az ODT közreműködésével. Az ODT feladata olyan tudományági szintű minták megfogalmazása, amelyek az egyetemi szabályzatokba (azok habilitációs követelményeket tartalmazó mellékleteibe) is bekerülhetnek.

Mihály *et al.* [2015] javaslata szerint a publikációs/hivatkozási adatok elvárt minimuma az adott tudományághoz tartozó MTA osztály(ok) doktori eljárásra vonatkozó mindenkori követelményeinek legalább 50 százaléka kell, hogy legyen. A publikációs/hivatkozási minimum alternatívája lehet a minőségi publikációs tevékenységet felmutató jelöltek számára megfogalmazott követelményrendszer, ami a minőségi publikációk tekintetében jelentősen meghaladja az MTA-szemponrendszer követelményeit, más vonatkozásban viszont enyhébb annál. Az oktatási követelményeknél a kormányrendelet előírásán túlmutató elvárást is megfogalmaznak a szerzők. Javaslatauk a pályázati eredményesség, valamint a hazai és a nemzetközi tudományos szakmai közéletben való részvétel előírásaival is foglalkozik.

Vajon mi akadályozza a javaslat elfogadását? Az ODHT-ben, 1994-es megalakulásakor, az egyetemek a doktori tanácsuk és a habilitációs bizottságuk elnökeivel képviseltették magukat. Mint már említettük, a 2005. évi felsőoktatási törvény megszüntette a habilitációs kötelezettséget az egyetemi tanári pályázathoz; időközben az ODHT pedig egyesületté alakult, és nemcsak a nevéből törölték a H betűt („habilitációs”), de a testületből kimaradtak a habilitációs bizottságok elnökei is. Az azzal előállt „kusza” helyzet, hogy a 2011. évi törvény az egyetemi tanárság feltételeként ismét előírta a habilitációt, mostanáig sem javult, és a H betű kimaradása az egykori ODHT-ből csak tovább bonyolítja a habilitáció körüli vitát. A felsőoktatás szabályozására vonatkozó és egyes kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2018. évi XC. törvénnyel összhangban az ODT, alapító okirata szerint, a felsőoktatási intézmények doktori tanácsainak elnökeiből álló testület, ami illetékes habilitációs ügyekben is véleményt formálhat. Ugyanakkor továbbra sem megoldott, hogy a doktori tanácsok elnökei miként képviselhetik habilitációs ügyekben az egyetemeket. Az ODT mellett a MAB és az MTA bizottságai – így a IX. osztály Közgazdaság-

tudományi, illetve Gazdálkodástudományi Bizottságai, melyek rendszerint napirendre tűzik a doktori iskolák helyzetének áttekintését – is bekapcsolódhatnak az egyetemi tudományterületi doktori tanácsok¹ képviselőinek közreműködésével az egységes habilitációs szabályzat kimunkálásába. Ennek javaslata 2015-ben már elkészült, vagyis a javaslat elfogadásáról lenne szó.

Az évente habilitáló mintegy 250 fő az évente végzett 1100-1200 PhD-hallgató 21-23 százalékát teszi ki. Ebből a 250 főből átlagban csak 40 százalék, azaz 100 fő jut el az egyetemi tanári kinevezésig (*Oktatási Hivatal* [2018b], *ODT* [2018], *MAB* [2019]). Így, ha az MTA doktori cím lenne az egyetemi tanári kinevezés feltétele, akkor a sikeres egyetemi pályázatok száma mintegy felére csökkenne, ugyanakkor nemzetközi szinten is elismert professzori kar jöhetne létre. Ez ugyan az egyetemek és a karok számának visszaesését vonná maga után, de a színvonalas egyetemi oktatás és kutatás kiépítése a mennyiségi szemlélet helyett végre minőségi irányba mozdítaná el a magyar felsőoktatást.

Rövid összegzés

Míg a doktori képzést a magyar felsőoktatás rendszerváltás utáni sikertörténetének tartjuk, a habilitációs eljárások és a professzori pályázatok követelményeit, illetve értékelési szempontjait nem sikerült egységesíteni, vagy legalábbis közelebb hozni egymáshoz. Az eredményesség és a színvonal növelésére mindig van lehetőség. Ebben az ODT-re és a MAB-ra továbbra is kiemelt szerep vár, ha a két szervezet tagjai az általuk képviselt intézmények szűk érdekei fölé tudják helyezni a közös célokat és értékeket. Ismerve a hazai viszonyokat, nehéz feladatról van szó.

Irodalom

- BAZSA GY. [2014]: Professzori kinevezések metszetei a Debreceni Egyetem(ek)en. *Debreceni Szemle*. 3. sz. 254–264. old. http://szemle.unideb.hu/wordpress/wp-content/uploads/bsk-pdf-manager/585_7_2014_3_BAZSA.PDF
- BAZSA GY. [2017]: Felfelé a pályán – hazai oktatói-kutatói karrierállomások. *Magyar Tudomány*. 178. évf. 5. sz. 1–9. old. <http://www.matud.iif.hu/2017/05/12.htm>
- DOBOS I. – MICHALKÓ G. – NOVÁKY E. [2019]: Habitus-metria: a hazai gazdaságtudományi habilitációs eljárások áttekintése nemzetközi összehasonlításban. *Statistikai Szemle*. 97. évf. 5. sz. 439–457. old. <http://dx.doi.org/10.20311/stat2019.5.hu0439>
- MAB (MAGYAR FELSŐOKTATÁSI AKKREDITÁCIÓS BIZOTTSÁG) [2019]: *Honlap*. <http://www.mab.hu/web/index.php?lang=hu>

¹ Habilitációs ügyekben ugyanis nem a doktori iskola illetékes.

- MIHÁLY GY. – NOVÁKY E. – PÓSFAI M. – GEBEI S. – NÉMETH D. [2015]: *Javaslat tudományos habilitációs követelmények megfogalmazására*. Tervezet. https://doktori.hu/cikk_file/habilitacios_javaslat.pdf
- ODT (ORSZÁGOS DOKTORI TANÁCS) [2019]: *Habilitációk intézményenként*. <https://doktori.hu/index.php?menuid=126&lang=HU>
- OKTATÁSI HIVATAL [2018a]: *Az oktatók száma oktatói besorolás szerint, összesen és fenntartónként. Felsőoktatási statisztikai adatok, letölthető kimutatók (2017)*. https://www.oktatas.hu/felsooktatas/kozerdeku_adatok/felsooktatasi_adatok_kozzetetele/felsooktatasi_statisztikak
- OKTATÁSI HIVATAL [2018b]: *Felsőfokú végzettséget, valamint doktori fokozatot szerettek száma képzési szintenként, munkarend szerint. Felsőoktatási statisztikai adatok, letölthető kimutatók (2017)*. https://www.oktatas.hu/felsooktatas/kozerdeku_adatok/felsooktatasi_adatok_kozzetetele/felsooktatasi_statisztikak